

ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Багацька К.В., к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій

В сучасних умовах господарювання, що характеризуються високими ризиками невизначеності майбутнього, загроз і небезпек з боку зовнішнього середовища, проблема прийняття ефективних управлінських рішень економічними суб'єктами набуває особливої актуальності.

Рішення — це основна форма управлінської діяльності, яка відбиває зміст праці керівника; це діяльність суб'єкта управління, спрямована на досягнення цілей, які поставлені перед керованою системою (об'єктом) — підприємством, його структурними підрозділами, працівниками; це одноразовий вплив керуючої системи на об'єкт управління, який містить формулювання цілей, дій та їхньої реалізації. Як правило, формулювання рішення містить констатуючу (інформація про стан вирішуваної проблеми) і результативну (розпорядження про дії) частини [1, С.142].

Управлінське рішення — це результат творчої діяльності менеджера організації, який дає можливість вирішувати її проблеми та забезпечувати досягнення поставленої мети. Саме рішення є нічим іншим, як директивним актом, який спрямовує, координує і стимулює колективну діяльність. Головний об'єкт його впливу — соціально-економічні відносини, процеси і явища, які виникають у виробництві. Управлінське рішення - це результат конкретної діяльності менеджера. У цій своїй якості менеджер може істотно вплинути на ступінь досягнення цілей і завдань організації [2, С.225].

В системі управлінських рішень підприємства, що функціонує в реальному секторі економіки, особливе місце посідають фінансові рішення, наслідки прийняття яких безпосередньо чи опосередковано впливають на всі напрямки діяльності підприємства: матеріальне забезпечення, виробництво, збут, інвестиційну діяльність, кадрову політику тощо.

У наукових дослідженнях системи фінансового менеджменту проблема прийняття ефективних фінансових рішень на сьогодні є невирішеною. До питання розробки системи прийняття ефективних фінансових рішень на підприємствах реального сектора економіки звертались такі провідні українські вчені, як І.А. Бланк, О.О. Терещенко, А.М. Поддєрьогін, С.Я. Салига, М.Я. Дем'яненко, М.М. Хоменко, В.М. Шелудько, І.В. Кривов'язюк, О.В. Мороз, Г.І. Філіна та багато інших. Грунтовною базою для цих досліджень стали праці У.Шарпа, А. Раппопорта, Г.Марковіца, М.Гордона, Є Брігхема та інших.

Вивчення праць науковців, що створили методологічну базу фінансового менеджменту, призводить до висновку, що існує дві точки зору стосовно сфери застосування фінансових рішень. Одна група вчених [3; 4; 5 та ін.] стверджує, що фінансові рішення – це рішення, по забезпеченню підприємства фінансовими ресурсами для його функціонування і розвитку,

тобто фінансові рішення зводяться до формування структури капіталу і забезпечення оптимальної його структури. Інша група дослідників [6; 7; 8; 9 та ін.] розширює обсяги компетенції менеджерів і підкреслює, що фінансові рішення стосуються не тільки формування капіталу, а і його використання.

Погодимось з тим, що «фінансові рішення, що їх формулює фінансовий менеджмент підприємства, стосуються двох блоків проблем: формування фінансових ресурсів підприємства та формування активів підприємства, операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства» [9, с.9]. Тобто, на нашу думку, фінансові рішення не мають зводитися лише до питань фінансового забезпечення діяльності підприємства, позиція і думка фінансового менеджера при вирішенні питання використання фінансових ресурсів має бути визначальною, адже:

- від рівня ефективності використання фінансових ресурсів в поточному періоді безпосередньо залежить і політика фінансування в наступних періодах;
- більшість критеріїв ефективності використання ресурсів є фінансовими показниками (прибуток, рентабельність);
- основні критерії прийняття рішень стосовно використання фінансових ресурсів також є фінансовими;
- основні об'єктивні обмеження в можливості використання ресурсів також оцінюються фінансовими показниками.

Функціонування підприємств в умовах перманентної загрози загострення кризових явищ як у локальному, так і у глобальному масштабі, підвищують вимоги до фінансових менеджерів стосовно якості рішень, що приймаються.

Дослідження якості управлінського рішення викладено в роботі Бакуменко В.Д. [10, с.153], який виділяє наступні ознаки високої якості управлінського рішення:

- своєчасність (швидкість прийняття),
- надійність (обґрунтованість),
- економічність (мінімальна кількість ресурсів, що споживаються),
- кількісна визначеність,
- можливість чіткого контролю.

Для того, щоб бути ефективним (оптимальним або раціональним - досягти якихось поставлених цілей), рішення має відповідати таким вимогам:

- бути реальним;
- містити механізм реалізації;
- готуватись, ухвалюватись та виконуватись в реальному масштабі часу;
- бути реалізованим;
- бути гнучким;
- передбачати можливості верифікації (перевірки істинності) і контроль за виконанням.

При прийнятті управлінського рішення необхідно враховувати об'єктивно діючі закони управління, а саме:

1) залежність організаційних форм і методів управління від організаційної структури підприємства, матеріально-технічної бази та умов управління;

2) збереження пропорційності й оптимального співвідношення всіх елементів системи управління;

3) єдності організаційно-методологічних основ на всіх рівнях управління;

4) єдності й підлеглості критеріїв ефективності, які застосовуються у процесах управління;

5) відповідності потрібного часу та часу, наявного в розпорядженні під час вирішення завдань управління;

6) залежності ефективності вирішення завдань управління від обсягу та об'єктивності використаної інформації [11, с.38].

В економічній літературі, присвяченій проблематиці розробки і прийняття управлінських рішень [12; 4; 13; 14] наводяться різноманітні види фінансових рішень та викладені різні підходи до їх трактування. Узагальнення зарубіжних підходів до класифікації фінансових рішень, проведене М.Е. Сорокіним [15] дало змогу розробити автору найбільш змістовну на наш погляд класифікацію фінансових рішень.

Так, на думку М.Е. Сорокіна, фінансові рішення діляться на наступні групи:

- стратегічні фінансові рішення (максимізація вартості бізнесу, реорганізація, забезпечення довгострокового зростання);
- операційні рішення (управління оборотним капіталом, управління доходами, забезпечення ліквідності і платоспроможності);
- інвестиційні рішення (реальне і фінансове інвестування, управління інвестиційними ризиками);
- рішення щодо фінансування (формування капіталу та оптимізація його структури, капіталізація і дивідендна політика);
- аналітичні фінансові рішення.

Звернемо увагу на те, що автором виділені в окрему категорію аналітичні рішення, до переліку яких ним віднесено:

- забезпечення адекватною інформацією процес прийняття інших фінансових та управлінських рішень;
- проведення різноманітних видів аналізу, діагностування проблем, консультування на замовлення керівництва і партнерів;
- оцінка і аналіз суміжних видів фінансових рішень у взаємозв'язку і взаємозалежності (наприклад вплив рішення про зміну цільової структури капіталу на поточну ліквідність);
- аналіз показників конкурентів і партнерів по бізнесу;
- оцінка індикаторів потенційної кризи і банкрутства свого підприємства і партнерів;
- розробка напрямків фінансового оздоровлення на підставі проведеної діагностики;
- складання планів санації і програм антикризового управління;

- підготування і подання фінансової звітності і доповідей для керівництва і власників [15, с.26].

Ми погоджуємося з думкою Сорокіна М.Е. щодо доцільності виокремлення аналітичних рішень в окрему складову фінансових рішень, адже практичний досвід функціонування підприємств в ринковому середовищі доводить, що однією з вагомих передумов виживання і успішного розвитку підприємства в сучасних умовах є постійний аналіз, моніторинг і діагностування процесів і явищ, що відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства, та оцінка і аналіз впливу на підприємство зовнішніх факторів.

Крім того, на основі викладеного вище, можна констатувати, що необхідною передумовою прийняття ефективного фінансового рішення є його достатнє обґрунтування. В свою чергу, достатнє обґрунтування фінансового рішення можливе за умови забезпечення достовірною вихідною фінансовою інформацією. І бажано, щоб ця інформація була не у вигляді первинних даних бухгалтерського обліку, а оброблена належним чином, систематизована, згрупована, або навпаки, розділена, тобто підготовлена для прийняття фінансового рішення.

Як відомо, інструментом, що забезпечує специфічну обробку економічної інформації і перетворення її у вихідний матеріал для прийняття фінансового рішення, є фінансовий аналіз та фінансова діагностика.

Перш ніж розпочати дослідження сутності і взаємозв'язку понять «фінансова діагностика» і «фінансовий аналіз» наведемо етапи і складові процесу прийняття фінансового рішення і виділимо роль аналітичних процедур на кожному з етапів. Етапи процесу підготовки та прийняття фінансового рішення наведені на рис.1 [5; с. 93].

Як видно зі схеми, зображеної на рис.1, вже на підготовчий стадії прийняття фінансового рішення виникає потреба у проведенні відповідних аналітичних процедур:

- на етапі підготовки рішення:

а) при формуванні інформаційної бази про об'єкт управління мають бути дотримані вимоги щодо змістовності та достовірності інформації, що може бути виконано за допомогою методів економічного і фінансового аналізу (розрахунок необхідних показників, що відображають поточний стан об'єкта управління);

б) при виявленні і аналізі проблемних ситуацій – зрозуміло, що управлінськими діями є виключно аналітичні і діагностичні процедури;

в) відбір допустимих альтернатив має базуватися на аналізі кожної альтернативи;

- на етапі прийняття рішення:

а) оцінка допустимих альтернатив має відбуватися за допомогою методів діагностики і прогнозування наслідків від її впровадження;

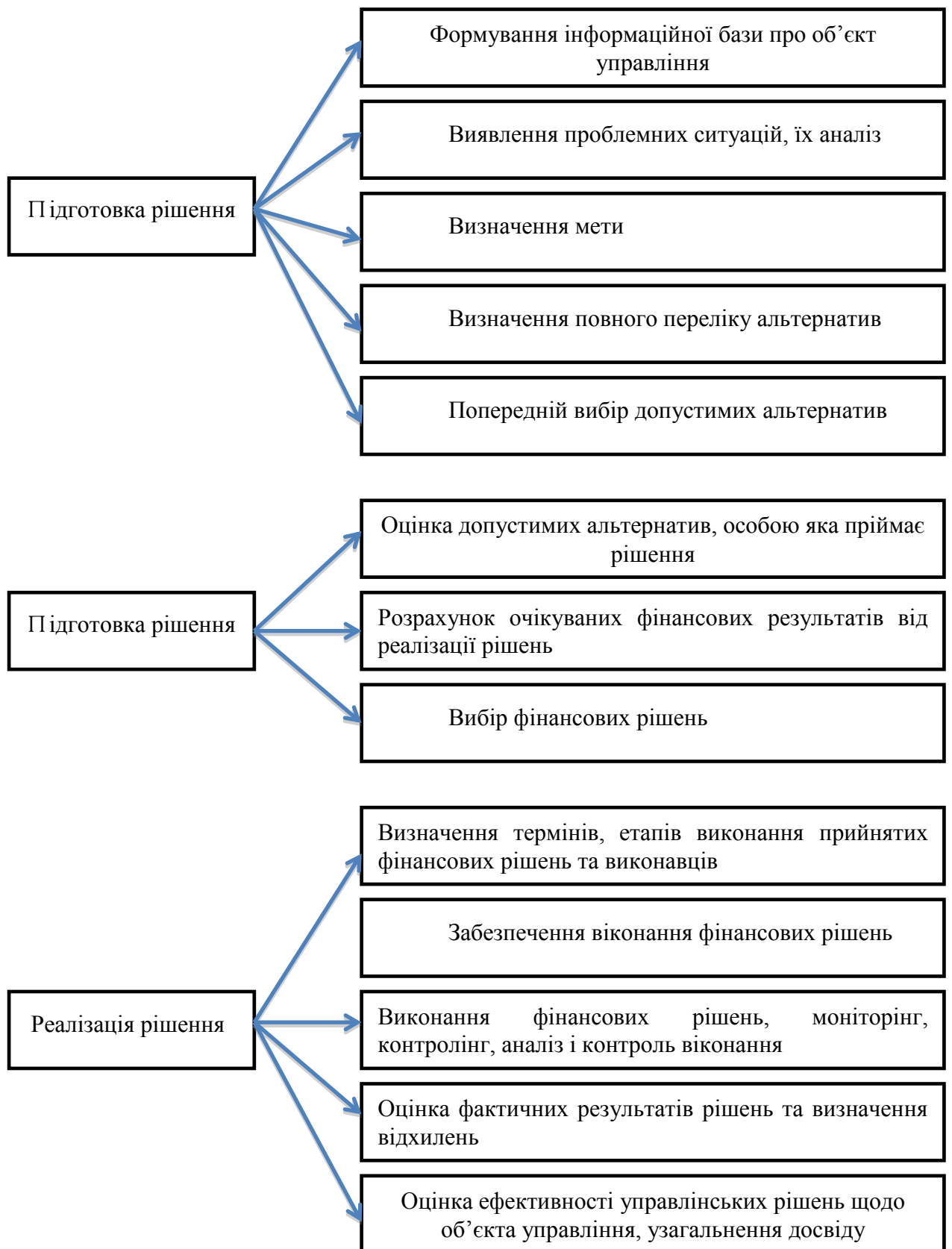

Рис. 1. Етапи та складові процесу підготовки, прийняття та реалізації фінансових рішень

б) розрахунок очікуваних результатів передбачає не тільки визначення абсолютних показників (прибуток, чистий грошовий потік тощо), а і оцінку відносних показників (коефіцієнтів рентабельності), тобто використання такого методу фінансового аналізу, як метод коефіцієнтів;

- на етапі реалізації рішення: моніторинг, контролінг, аналіз і контроль; оцінка фактичних результатів рішення ат визначення відхилень; оцінка ефективності управлінських рішень – це безпосереднє здійснення аналітичних процедур.

На нашу думку, особливо складним завданням є вибір єдиного варіанта з маси альтернативних рішень. Ефективне управління фінансами на підприємстві постійно вимагає максимально можливого виявлення варіантів фінансових рішень, вартісну оцінку кожного з них та вибір оптимального. Виконання рішень передбачає оцінку досягнутих результатів за тим самим переліком контрольних показників та порівняння їх значення з прогнозним. Величина відхилень є індикатором ефективності процесу розробки, вибору та реалізації фінансових рішень, а отже, — ефективності фінансового менеджменту.

Таким чином, дослідження сутності і типології фінансових рішень, а також етапів їх підготовки, прийняття та реалізації призводить до висновку, що фінансовий аналіз і діагностика посідають вагоме місце в системі прийняття управлінських рішень щодо формування і використання фінансових ресурсів.

Крім того, зауважимо, що методи фінансового аналізу і діагностики, (точніше методи економічного аналізу) мають застосовуватись не лише в сфері прийняття фінансових рішень, а і стосовно будь-якої групи управлінських рішень, результати прийняття яких мають грошовий вимірник і оцінюються вартісними показниками.

Виконання кожної з функцій управління змушує керівника вирішувати ряд специфічних завдань, найбільш типові з яких: планування, організація діяльності, мотивація і контроль. Для вирішення цих завдань необхідно отримати відповіді на ряд питань.

Планування:

- визначення місії підприємства;
- з'ясування природи бізнесу;
- визначення цілей;
- аналіз змін у зовнішньому оточенні і їх вплив на майбутнє підприємства;
- вироблення стратегії і тактики досягнення поставленої мети.

Організація діяльності:

- визначення раціональної структури діяльності підприємства; з'ясування доцільності укрупнення блоків виконаних робіт;
- координація функціонування блоків для їх гармонійної і несуперечливої роботи; .
- з'ясування кола завдань, вирішення яких на кожному рівні підприємства варто довіряти людям (зокрема керівникам);
- визначення доцільності зміни структур підприємства через зміни в зовнішньому оточенні.

Мотивація:

- з'ясування нестатків і потреб підлеглих;
- визначення ступеня задоволення цих потреб в ході діяльності, спрямованої на досягнення цілей підприємства;
- аналіз причин росту задоволення роботою і продуктивності праці підлеглих;
- виявлення заходів, що сприяють підвищенню рівня задоволеності роботою і продуктивності праці підлеглих

Контроль:

- встановлення критеріїв виміру результатів роботи;
- визначення періодичності оцінки результатів;
- визначення ступеня досягнення цілей;
- з'ясування причин відставання і внесення коригувань для оптимального досягнення поставлених цілей [12, с.272].

Система функціональної підтримки менеджменту на підприємствах дістала назву контролінгу. Серед найважливіших завдань і функцій контролінгу дослідники [7; 12] називають інформаційне забезпечення, координацію і підтримку прийняття управлінських рішень.

Одними з найвагоміших методів с стратегічного і оперативного контролінгу на підприємстві є методи економічного і фінансового аналізу і методи діагностики як складової аналізу.

Звернемось тепер до визначення економічної сутності понять «економічний аналіз» та «економічна діагностика» та, на основі визначення їх взаємозв'язку і взаємозалежності, встановимо взаємозв'язок між поняттями «фінансовий аналіз» і «фінансова діагностика».

Термін «економічна діагностика» набув широкого використання в економічній літературі протягом останнього десятиріччя.

У перекладі із давньогрецької мови термін "діагностика" означає розпізнавання [16, с. 10]. Слово "діагностика" є похідним від поняття "діагноз", котре бере свій початок із медичної практики і трактується як лікарський висновок, створений на базі певних досліджень ознак хвороби (симптомів), про стан і суть захворювання пацієнта, який є основою для формування певних рекомендацій з ліквідації симптомів та комплексного оздоровлення.[17]

Термін діагноз (diagnosis) складається з dia- «через (щось), засіб, через який здійснюється дія», та gnosis – «знання» і буквально означає «через знання», розпізнавання. У медицині діагностика – це 1) наука пророзпізнавання, мистецтво ставити правильні діагнози, наука про ознаки хвороб, методи та принципи постановки діагнозу; 2) увесь процес дослідження хворого, спостережень і аналітичних оцінок лікаря для визначення хвороби та стану хворого [18, с.191].

Трактування сутності економічної діагностики та відокремлення її як складової економічного аналізу викладені в працях багатьох українських і російських вчених. Серед багатьох праць на цю тематику хотілося б виділити роботу Шубіна О.О. та Сіменко І.В. [19], які обґрунтували спільні риси і відмінності в поняттях «економічний аналіз» та «економічна діагностика», а

також запропонували власне бачення їх взаємозв'язку і взаємозалежності на основі їх лексико-семантичної та логічної оцінки, з яким, на наш погляд, не можна не погодитись.

Так, автори підкреслюють, що: «у результаті співвідношення понять «економічний аналіз» і «економічна діагностика» за вісьмома ознаками чітко простежується процесна складова останньої, що створює базис для розуміння діагностики як процесу формування діагнозу на основі застосування неформалізованих і формалізованих методів дослідження» [19].

Економічну діагностику автори трактують як процес дослідження стану суб'єкта господарювання з метою формування висновків щодо визначення дисфункцій, які деформують його функціонування та встановлення їхніх причин на певному етапі за визначений проміжок часу [19].

Стосовно сфери застосування терміну «економічна діагностика», то погодимось з думкою авторів про те, що цей термін варто вживати лише для ідентифікації стану певного об'єкта дослідження.

Позицію авторів щодо співвідношення економічного аналізу і економічної діагностики розділяє і Д.В. Гостяєв [20], який зазначає, що економічна діагностика спрямована на визначення стану підприємства і оцінку економічних наслідків, пов'язаних з реалізацією управлінських рішень, для розробки економічної політики, що дозволяє досягнути позитивних тенденцій в розвитку підприємства.

Різновиди аналітичних процедур, які можна вважати діагностикою є: визначення системи показників; проведення розрахунків, анкетування; обробка отриманих показників та результатів анкетування; заповнення аналітичних таблиць; встановлення причин, що зумовили зміну об'єкта аналізу; формування вихідної (результатної) інформації (ідентифікація стану об'єкта дослідження) [19].

Наведені вище наукові дослідження фахівців щодо визначення сутності економічної діагностики та її місця в системі економічного аналізу діяльності підприємства призводять до висновку, що діагностикою можна вважати сукупністю методів вивчення параметрів, які дають оцінку певному стану економічного суб'єкта. Отже, цілком логічним є твердження про доцільність вживання терміну «діагностика фінансового стану» та «фінансова діагностика» під час проведення аналітичних процедур, спрямованих на дослідження і оцінку фінансового стану підприємства.

На ідентичності понять «фінансова діагностика» і «діагностика фінансового стану» наполягає і Приймак С.В [21, с.9], на думку якої фінансова діагностика – це процес ідентифікації якості фінансового стану підприємства та визначення чинників, які впливають на його фінансові параметри.

О.А.Сметанюк пропонує наступне визначення поняття діагностики фінансового стану підприємства: «Під діагностикою фінансового стану підприємства розуміється ідентифікація стану об'єкта через реалізацію комплексу дослідницьких процедур, направлених на виявлення домінантних факторів такого стану, симптомів та причин виникнення проблеми або можливих ускладнень, оцінку можливостей підприємства реалізувати

стратегічні і тактичні цілі, підготовку необхідної інформаційної бази для прийняття рішення» [22, с.7]. Відзначимо, що приведені визначення є досить повним і змістовним.

Розвиток дослідження сутності поняття «фінансова діагностика» та виділення її принципів, функцій та методичного інструментарію свідчить про те, що на зміну тлумаченню діагностики як процедури аналізу та встановлення поточного стану приходять ширше її розуміння, а саме як складової системи стратегічного управління, дієвого інструменту забезпечення конкурентоспроможності підприємства у довгостроковій перспективі. Також авторами виокремлюються окремі складові економічної діагностики [23, с.57]:

- консалтингова,
- аналітична,
- інформаційна,
- антикризова.

Обґрунтована ув'язка кожної із концепцій фінансової діагностики із індивідуальними цілями об'єкта управління має на меті підвищити якість процесу прийняття фінансових рішень, що є основною метою здійснення діагностичних процедур.

З визначенням економічної діагностики як окремої складової аналітичної науки також виділяється діагностика ймовірності банкрутства підприємства. Дані напрямки економічної роботи припускають цільову направленість на дослідження спеціального набору параметрів фінансової сфери діяльності підприємства. Діагностика управління фінансовою діяльністю підприємства становить комплексний процес виявлення, аналізу, усунення і прогнозування появи проблем підприємства з позицій його основних напрямків і управлінського циклу в розрізі функціональних підсистем з метою підвищення ефективності управління підприємством у цілому. О.Б.Андрушко розглядає діагностику кризового стану та загрози банкрутства як систему ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризового стану підприємства, оцінку загрози його банкрутства та можливостей подолання кризи. Стратегічна діагностика розглядається як етап процесу стратегічного управління, що передуює стратегічному аналізу, визначає його напрями й обсяг [18].

Аналогічно до розкриття взаємозв'язку понять «економічний аналіз» і «економічна діагностика» запропонованого в роботі [19] та засновуючись на дослідженні методологічних основ фінансового аналізу та фінансової діагностики наведемо власну порівняльну характеристику понять «фінансовий аналіз» і «фінансова діагностика» (табл.1).

Розроблена таблиця наочно демонструє, що в поняттях «фінансовий аналіз» і «фінансова діагностика» є набагато більше спільних рис на відміну від понять «економічний аналіз» та «економічна діагностика». До певних видів фінансового аналізу, зокрема аналізу фінансового стану та його складових, аналізу банкрутства, аналізу кредитоспроможності можна застосовувати терміни «діагностика фінансового стану», «діагностика ймовірності банкрутства» тощо.

Порівняння понять «фінансовий аналіз» і «фінансова діагностика»

Ознака	Фінансовий аналіз	Фінансова діагностика
1	2	3
Визначення	Система певних знань, пов'язаних з дослідженням фінансового стану підприємства та його фінансових результатів, що формуються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів.	Ідентифікація стану об'єкта через реалізацію комплексу дослідницьких процедур, направлених на виявлення доміантних факторів такого стану, симптомів та причин виникнення проблеми або можливих ускладнень, оцінку можливостей підприємства реалізувати стратегічні і тактичні цілі, підготовку необхідної інформаційної бази для прийняття рішення
Мета	Одержання найбільш інформативних параметрів, що надають об'єктивну і точну картину фінансового стану і фінансових результатів діяльності підприємства.	Визначення дисфункцій, що деформують функціонування суб'єкта господарювання, встановлення їхніх причин; забезпечення прийняття ефективних управлінських, зокрема фінансових рішень
Завдання	Розкрити і зрозуміти основні причини і фактори, що здійснюють визначаючий вплив на фінансовий стан підприємства в даний момент.	Розробка послідовності процедур діагностики; визначення методів і прийомів діагностики, визначення стану, змін об'єкта дослідження та причин дисфункцій
Об'єкт	Фінансові відносини, що виникають на підприємстві, фінансовий стан конкретного підприємства чи його окремі параметри	Фінансовий стан конкретного підприємства чи його окремі параметри, такі як платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність тощо.
Предмет	Господарські процеси підприємств, соціально-економічну ефективність та підсумкові фінансові результати їх діяльності, що складаються під дією об'єктивних і суб'єктивних факторів	Господарські процеси підприємств, соціально-економічну ефективність та підсумкові фінансові результати їх діяльності, що складаються під дією об'єктивних і суб'єктивних факторів
Суб'єкти	Аналітики (зовнішні і внутрішні), які досліджують діяльність підприємства	Аналітики (зовнішні і внутрішні), які досліджують діяльність підприємства
Інформаційна база	Фінансова, управлінська, статистична звітність; дані бухгалтерського обліку; інформація про зовнішнє бізнес-середовище	Фінансова, управлінська, статистична звітність; дані бухгалтерського обліку; інформація про зовнішнє бізнес-середовище
Методичний інструментарій	Неформалізовані (логічні); формалізовані (математичні) методи	Неформалізовані (логічні); формалізовані (математичні) методи

Ознака	Фінансовий аналіз	Фінансова діагностика
1	2	3
Види	Аналіз фінансового стану та його складових (ліквідність, стійкість тощо), аналіз динаміки і структури активів і пасивів, аналіз фінансових результатів, операційний аналіз, аналіз грошових потоків, аналіз інвестиційної діяльності, комплексний аналіз	Діагностика фінансового стану та його складових (ліквідність, стійкість тощо), діагностика банкрутства, діагностика результативності, діагностика наслідків прийняття фінансових рішень, діагностика вартісних показників, інформаційна, проблемна, функціональна, організаційна
Функції	<ul style="list-style-type: none"> - Об'єктивна оцінка фінансового стану підприємства; - вияв факторів і причин досягнутого стану; - підготовка і обґрунтування прийнятих управлінських рішень в сфері фінансів; - своєчасне вживання заходів щодо підвищення платоспроможності підприємства; - забезпечення розробки планів фінансового оздоровлення підприємства; - виявлення і мобілізація резервів покращення фінансового стану та підвищення ефективності діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз становища підприємства; - оцінка перспектив його зміни; - фінансовий контроль на підприємстві, - планування тактичних та стратегічних фінансових результатів, - регулювання процесів прийняття управлінських рішень - забезпечення розробки планів фінансового оздоровлення підприємства - виявлення і мобілізація резервів покращення фінансового стану та підвищення ефективності діяльності.
Результати	Опис ситуації, що склалася	Висновки (діагноз) щодо стану об'єкта дослідження, розробка проектів фінансових рішень

Принциповою відмінністю фінансового аналізу від фінансової діагностики є те, що процес фінансової діагностики є процесом формування діагнозу на основі застосування певного методичного інструментарію, тобто процесом виявлення проблеми і надання їй певної оцінки, тоді як процес фінансового аналізу є більш широким за сферою застосування і спрямований не тільки на пошук і виявлення проблем, а і на комплексне дослідження і пізнання фінансових відносин, що виникають на підприємстві. Проте зауважимо, що в зарубіжній літературі ці споріднені поняття часто ототожнюються. Наукові роботи, предметом дослідження яких є економічна діагностика [22; 23; 25; 26] і які розглядають фінансову діагностику як невідемну частину економічної, не виділяють відмінностей між поняттями «фінансовий аналіз» і «фінансова діагностика», а здебільшого використовують ці поняття як синоніми.

Можна запропонувати наступний порядок проведення діагностики фінансового стану підприємства:

- визначення мети та предмету діагностики;
- вибір якісних та кількісних показників для діагностування, критеріїв їх оцінки;
- формування інформаційної бази дослідження;
- проведення аналітичних, техніко-економічних та математичних розрахунків, факторного аналізу;
- виявлення стану досліджуваного процесу (об'єкта) та симптомів кризових явищ, загальних тенденцій фінансово-економічного розвитку об'єкта;
- узагальнення результатів діагностування фінансового стану підприємства, підготовка антикризової програми;
- розроблення прогнозу розвитку об'єкта і послідовності управлінських рішень для його реалізації. [24, с.112]

Як було відзначено, фінансова діагностика посідає вагомe місце в системі прийняття фінансових рішень, а отже, і в системі фінансового менеджменту підприємства. Оскільки система функцій фінансового менеджменту охоплює не лише процес прийняття фінансових рішень, а й включає в себе певні дії, що забезпечують прийняття рішення, а саме: фінансове планування, організацію фінансової роботи, мотивацію на досягнення фінансових показників, фінансовий контроль, то розглянемо напрямки фінансової діагностики в рамках функцій фінансового менеджменту, запропоновані Я.О. Кость. Зазначимо, що функції фінансового менеджменту наводяться автором з точки зору розгляду фінансового менеджменту як спеціальної сфери управління підприємством (табл.2) [23, с 60-61].

Таблиця 2

Напрямки фінансової діагностики в рамках функцій фінансового менеджменту як спеціальної ланки управління підприємством

Назва функції та її склад	Напрямки діагностування в рамках даної функції
1. Управління активами: а) управління оборотними активами; б) управління необоротними активами; в) оптимізація складу активів	<ul style="list-style-type: none"> - класифікація активів, оцінка їх структури та динаміки; - визначення рівня впливу зміни активів на фінансовий стан; - з'ясування рівня ліквідності майна підприємства; - виявлення невикористаних резервів і перспектив підвищення ефективності використання активів та ін.
2. Управління капіталом: а) управління власним капіталом; б) управління позиковим капіталом; в) оптимізація структури капіталу	<ul style="list-style-type: none"> - встановлення ефективності системи формування капіталу підприємства; - виявлення шляхів оптимізації фінансування; - аналіз і порівняння різних варіантів фінансування, структури вартості кожного варіанта; - оцінка чистого фінансового результату

	залучення ресурсів та ін.
3. Управління інвестиціями: а) управління реальними інвестиціями; б) управління фінансовими інвестиціями;	- встановлення оптимальних джерел, строків та обсягів інвестування; - оцінка альтернативних напрямків вкладення коштів; - вимір фінансового потенціалу інвестиційної діяльності підприємства та ін.
4. Управління грошовими потоками: а) управління грошовими потоками в операційній діяльності; б) управління грошовими потоками в інвестиційній діяльності; в) управління грошовими потоками в фінансовій діяльності	- постійне оновлення інформації про відхилення обсягів грошових потоків від запланованих на кожному із етапів операційного та фінансового циклу підприємства; - виявлення факторів впливу на величину надходжень і видатків; - встановлення того, який із етапів циклу потребує відповідних коректив для зосередження на ньому більшої уваги для забезпечення ефективності діяльності; - оцінка графіку руху грошових потоків і зміни їх вартості в часі та ін;
5. Управління фінансовими ризиками: а) управління складом фінансових ризиків; б) управління профілактикою фінансових ризиків; в) управління страхуванням фінансових ризиків;	- виявлення потенційних ризиків фінансових операцій, факторів зміни поточної ситуації та встановлення ймовірності і сили їх впливу - оцінка ризиків, що враховує кількісний та якісний аспект; - розробка можливих варіантів розвитку ризикових ситуацій; - оцінка методів уникнення, приймання чи мінімізації ризиків та ін.
6. Антикризове фінансове управління при загрозі банкрутства: а) управління усуненням неплатоспроможності; б) управління відновленням фінансової стійкості; в) управління забезпеченням фінансової рівноваги; г) управління санацією	- постійне відстеження основних тенденцій з метою ранньої ідентифікації проявів кризи; - класифікація і вироблення заходів, що необхідно здійснити; - оцінка ефективності антикризової програми; - вимір потенціалу відновлення платоспроможності підприємства; - встановлення класу фінансової стійкості і прогнозування його зміни в динаміці та ін.

Уважне вивчення методів, що запропоновані автором як методи діагностики, все ж таки свідчить про те, що більшість з наведених методів є методами аналізу, оскільки вони не характеризують стан, а досліджують розвиток певного процесу в часі (наприклад, оцінка руху грошових коштів, оцінка структури і динаміки активів, відстеження тенденцій з метою ідентифікації проявів кризи тощо). Представлена таблиця розподілу аналітичних напрямів (хоча автор стверджує, що це діагностичні напрями) відповідно до функцій фінансового менеджменту наводить на думку щодо необхідності встановлення критеріїв прийняття фінансових рішень, розроблених на основі даних фінансового аналізу та діагностики.

При цьому під критерієм О.Г. Мельник пропонує розуміти мірило, яке слугує основою для оцінювання, вимірювання, визначення, групування,

визнання, ідентифікації чого-небудь. Поряд з цим недоцільно розглядати критерій як принцип, оскільки принцип є основним вихідним постулатом певного теоретико-методологічного змісту, зокрема виокремлюються принципи формування та вибору критеріїв.

Крім цього, автор підкреслює, що «не варто ототожнювати критерій з поняттями "індикатор", "норма", "норматив", "стандарт", адже критерії використовуються для формування оптимальних границь та стають мірлами ідентифікації значень цих категорій» [26].

Що стосується вимог до формування діагностичних критеріїв, то ми погоджуємося з О.Г. Мельник, що ними мають бути:

- обґрунтованість: кожен критерій повинен бути математично, досвідно, нормативно або іншим чином обґрунтованим;
- формалізація: критерії, які використовуються в діагностичних системах повинні підлягати можливостям кількісного вимірювання, тобто певним чином бути формалізовані задля забезпечення об'єктивності оцінювання;
- уніфікація: критерії не повинні породжувати двозначність, відповідно мають бути уніфікованими у різних умовах функціонування;
- точність: оскільки критерій є мірилом, то він повинен характеризуватись точними параметрами;
- адекватність: свідчить про відповідність установлених критеріїв реаліям функціонування підприємств;
- стабільність: критерії не повинні бути гнучкими, оскільки в такому випадку втрачається їхнє основне призначення мірила;
- оптимальність: критерії повинні відображати межу між бажаними та небажаними характеристиками індикаторів тощо [26].

Критеріями прийняття фінансових рішень у фінансовій діагностиці виступають показники діагностики фінансового стану. Досвід фінансового аналізу в зарубіжних країнах, який широко застосовується в Україні а також в інших країнах пострадянського простору виробив певну класифікацію фінансових показників за ознакою різних сфер діяльності з погляду різних користувачів інформації.

Зокрема, менеджери аналізують звітність за напрямками виробничої діяльності, управління ресурсами, доходності; власники – прибутковість, розподіл прибутку, ринкові показники; позичальники – ліквідність, фінансовий леверідж, обслуговування боргу.

На сьогоднішній день в економічній літературі, як навчальній, так і науковій, а також навіть в нормативній літературі, немає єдності стосовно назв окремих фінансових коефіцієнтів, методик їх розрахунку, крім цього, різними авторами наводяться дещо відмінні нормативні значення деяких фінансових показників. Та незважаючи на вказані невідповідності, ми вважаємо, що в цілому наукову проблему коефіцієнтного аналізу фінансового стану можна вважати методологічно вирішеною, допускаючи можливості існування різних поглядів на окремі фінансові показники стосовно їх назв, методик розрахунку, нормативних значень. Вважаємо, що існування єдиної узгодженої методичної бази розрахунку і аналізу фінансових коефіцієнтів (хоча б в методичних

рекомендаціях, затверджених нормативними актами) є позитивним явищем в розвитку фінансової науки, проте швидкі зміни зовнішнього середовища, різні умови функціонування підприємств, галузеві особливості та інші фактори є тими чинниками, які зумовлюють наявність різних трактувань фінансових коефіцієнтів та появу нових показників.

Отже, серед існуючої великої кількості фінансових показників-індикаторів кожен керівник, власник або інша особа, що приймає фінансове рішення, може обрати саме ті, що максимально адаптовані до специфіки діяльності конкретного підприємства. Крім того, на сьогоднішній день в навчальній і науковій літературі представлено достатньо робіт, присвячених оцінці фінансового стану підприємства з урахуванням галузевих особливостей його функціонування.

Фінансовий коефіцієнт може виступати критерієм для прийняття управлінського рішення, якщо він має незмінний для даного підприємства алгоритм розрахунку та встановлене власником, керівником чи державою нормативне чи цільове значення. Цим вимогам відповідають такі фінансові показники, як:

- коефіцієнти ліквідності (в літературі наведені нормативні значення, можливе встановлення власних нормативів в залежності від обраної політики розрахунків);
- коефіцієнти фінансової стійкості (в літературі наведені нормативні значення, можливе встановлення власних нормативів в залежності від обраної політики розрахунків);
- коефіцієнти рентабельності (можливе існування середнього значення по галузі, показники конкурентів, цільові показники, які висувають власники або керівники);
- коефіцієнти оборотності (нормативні або рекомендовані, мінімально допустимі значення мають бути розроблені керівництвом враховуючи специфіку діяльності);
- коефіцієнти або моделі визначення ймовірності банкрутства (сьогодні існує достатня кількість моделей оцінки ймовірності банкрутства, розроблена українськими вченими для підприємств різних галузей економіки);
- показники оцінки ефективності інвестицій (в інвестиційному аналізі критерії оцінки ефективності інвестицій є уніфікованими);
- показники стану і руху грошових потоків (відповідні нормативи мають комерційні банки, які застосовують дані показники в оцінці кредитоспроможності позичальника);
- інтегральні коефіцієнти (моделі) фінансового стану, фінансової стійкості, рейтингові моделі оцінки фінансового стану (обираються керівництвом відповідно до можливостей програмного забезпечення та інформаційних потреб оцінки);
- показники операційного аналізу (критерієм виступає точка беззбитковості у натуральному або вартісному вираженні, розрахована на конкретному підприємстві);

- показники (нормативи) ризику (частіше визначаються за допомогою складних економіко-математичних моделей, нормативи встановлюються експертним шляхом).

Але коефіцієнтний аналіз і діагностика є не єдиним напрямком фінансового аналізу. Не менш важливими складовими оцінки фінансового стану виступають аналіз динаміки і структури балансу, динаміки і структури доходів і витрат, динаміки грошових потоків тощо. Розробка кількісних сталих показників-індикаторів, які б могли стати критеріями прийняття фінансових рішень для цих напрямків аналізу, не може бути здійснена (за винятком деяких показників структури), оскільки вони характеризують не стан, а процес, тобто зміну певного явища в часі.

Проте потреба в розробці орієнтирів, достатніх для обґрунтування фінансового рішення стосовно процесів, що відображають певний рух ресурсів за певний проміжок часу, існує, оскільки саме на основі дослідження динаміки розвитку, руху ресурсів і відносин, пов'язаних з цим рухом, приймаються рішення щодо планування і будуються прогнози щодо перспектив діяльності підприємства у майбутньому періоді.

Частково ця потреба задовольняється за допомогою спеціальних економіко-математичних динамічних моделей, тобто моделей, які розкривають економічні явища та взаємозв'язки у їх русі, розвитку протягом певного періоду.

В роботі з динамічними моделями виділяють два підходи – конструктивний (оптимізаційний) і описовий (дескриптивний). Конструктивний підхід полягає у виборі з числа можливих траєкторій (шляхів) економічного розвитку оптимальної траєкторії. Оптимальна траєкторія визначається якнайкращою відносно певного вибраного критерію (наприклад, яка забезпечує найбільший обсяг прибутку за плановий період). Значення другого підходу полягає у дослідженні рівноваги в економічній системі. Цей підхід заснований на понятті «рівноважної траєкторії» (тобто урівноваженого, збалансованого економічного зростання) [27, с.245].

Серед динамічних моделей варто звернути увагу на групу моделей процесів управління, які відображають процеси перетворення і руху інформації в економіці на різних рівнях і різних «вертикальних» зрізах ієрархії управління. Ці моделі можуть мати різний ступінь агрегації – від окремого алгоритму планового розрахунку, передачі конкретного показника чи документа до узагальненої схеми управління фінансами на рівні підприємства. Формами представлення моделей процесів управління та управляючих систем можуть бути графи зв'язків, блок-схеми, імітаційні моделі, правила ділових ігор у вигляді методичних вказівок і інструкцій. В цілях планування фінансових показників можуть застосовуватися суворі методи дескриптивного і нормативного моделювання, методи оптимізації [27, с.260]. Серед численних моделей процесів управління найбільш застосовуваними в фінансовій діагностиці є:

- оптимізаційні моделі, які являють собою систему рівнянь, рівностей і нерівностей, що задають обмеження (умови) та включають особливого

роду рівняння функціоналу або критерій оптимальності. Сучасні оптимізаційні моделі часто обмежуються моделями оптимізації прибутку та мінімізації витрат. Останні напрями застосування оптимізаційних моделей в економіці зумовили їх дещо іншу форму – моделі коригуються на фактор ризику, тому поняття оптимальності сьогодні займає не граничні значення (max, min), а є серединним співвідношенням між параметрами, що оцінюються, при заданому ступені ризику проведення певної господарської операції [27, с.254-255];

- імітаційні моделі, які являють собою складні комп'ютерні програми, що описують поведінку компонентів системи та взаємодію між ними, та емітують динамічні процеси, які відбуваються в реальних системах. Імітаційне моделювання становить експеримент з реалізованою у вигляді програми економіко-математичною моделлю шляхом варіювання її параметрів, структури, вхідних та управляючих впливів і підгону моделі до модельованого процесу, що вивчається. Для вивчення отриманих експериментальних даних необхідна група експертів в області, що характеризує об'єкт моделювання. Робота з імітаційними моделями дозволяє відновити недолік фактичних даних, необхідних для аналізу досліджуваного процесу, перевірити висунуті гіпотези, оцінити реакції модельованої системи на певні впливи, виявити впливи випадкових збурень на хід модельованого процесу.

Імітаційне моделювання почало розвиватися у 1970-их рр. ХХ ст. як альтернативний напрям економіко-математичного інструментарію на протигагу оптимізаційному. Принципи імітаційного моделювання засновані на тому, що якщо в оптимізаційних підходах роль особи, що приймає рішення по суті виконує критерій оптимальності, то в імітаційних діалогових системах вибір рішення здійснює людина на основі формальних та інтуїтивних уявлень про цілі управління, спираючись на свої знання і досвід. При цьому сама система виконує роль обчислювача альтернативних варіантів на вимогу людини [27, с.256-257];

- моделі прогнозування економічних показників, до яких належать моделі одно факторних часових рядів, багатфакторних часових рядів, експоненційного згладжування, моделі з урахуванням лагу факторів, групового врахування аргументів, моделі зі взаємозамінними аргументами [27, с.248].

Наведені види економіко-математичних моделей є не єдиними, що можуть розв'язати проблему встановлення критеріїв прийняття фінансових рішень, базою яких є дані аналізу руху фінансових ресурсів, грошових потоків, доходів і витрат. Але саме ці різновиди моделей на наш погляд найкращим чином підходять для вирішення даної проблеми.

В процесі розвитку економічної науки України науковцями було розроблено і захищено близько 150 дисертацій в галузі економіко-математичного моделювання, серед яких є багато робіт фінансового

спрямування [27, с.315]. Тому можна зробити висновок, що на сьогоднішній день в теорії створений певний методичний інструментарій для сприяння прийняттю ефективних фінансових рішень, що ґрунтуються на аналізі динамічних процесів. Але переважна більшість моделей не знаходять своєї практичної реалізації в Україні і залишаються лише теоретичними розробками. Хоча в розвинутих країнах світу економіко-математичне моделювання вже давно стало невід'ємною складовою фінансового управління.

Серед багатьох причин, що стримують впровадження передових розробок в практику управління фінансовою діяльністю підприємств реального сектора економіки України, хотілося б виділити відсутність розуміння у керівників підприємств нагальної потреби в застосуванні не лише комп'ютерних бухгалтерських програм, а і програм підтримки фінансового менеджменту, що сприятимуть прийняттю ефективних фінансових рішень. Програмне забезпечення підтримки фінансового менеджменту активно впроваджується лише у великих корпораціях, які, по-перше, фінансово спроможні його встановити і підтримувати, по-друге, розуміють його нагальну потребу в зв'язку з необхідністю обробки величезних масивів інформації.

Практика управління фінансами сектору малого і середнього бізнесу, як правило нехтує сучасними досягненнями в цій сфері і обмежується встановленням бухгалтерських програм. Фінансові рішення, які відносяться на цих підприємствах до компетенції головного бухгалтера або директора, часто є необґрунтованими і неефективними, оскільки навіть елементарна аналітична робота не проводиться або проводиться недостатньо ефективно. На нашу думку такий стан справ є однією з причин того, що середній вік «життя» підприємств малого бізнесу в Україні становить близько 6 років [28, с.8].

На великих корпораціях має місце проблема функціонального віднесення аналітичної і діагностичної роботи. Так, завдання фінансового аналізу і фінансової діагностики можуть бути віднесені до компетенції:

- фінансового директора або його прямих підлеглих;
- фінансового контролера і служб контролінгу;
- казначейських служб.

Зрозуміло, що певні напрямки аналітичної і діагностичної роботи виконуються всіма з названих інституційних ланок фінансового менеджменту, але на нашу думку система методів і прийомів, моделей аналізу і діагностики має бути розроблена відповідно до інформаційних потреб фінансового директора (або директорату) як ключової фігури, що приймає головні фінансові рішення, з розподілом ним певних напрямків аналізу, його методів і прийомів, способів подання даних серед інших економічних служб підприємства. Проте робота в галузі фінансової діагностики (оцінки стану) має виконуватися або самим фінансовим директором, або його прямими підлеглими. Зазначимо, що питання розподілу аналітичних функцій і напрямів аналітичної фінансової роботи за підрозділами підприємства недостатньо висвітлені в навчальній і науковій літературі напряму корпоративних фінансів, хоча успішно вирішені і реалізовані в практичній діяльності багатьох підприємств України.

Тому поряд з удосконаленням критеріїв прийняття фінансових рішень, методів і моделей фінансової діагностики, пильної уваги науковців потребує і удосконалення організації фінансової діагностики на підприємствах, розподіл компетенцій, функціональних обов'язків і відповідальності працівників. Подальші напрацювання в цьому напрямку сприятимуть не тільки розвитку фінансової діагностики в теоретичному і практичному аспектах, а й прийняттю високоефективних фінансових та інших управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Олексів І. Б. Метод прийняття управлінських рішень на засадах компромісного розв'язання //Актуальні проблеми економіки. - 2004. - № 12. - С. 142 - 149.
2. Чемерис А. Системний підхід до прийняття управлінських рішень//Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. - 2001. - № 4. - С. 224-233.
3. Павлова Л.Н. Финансовый менеджмент: 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юнити-Дана, 2003. — 269 с.
4. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. — К.: КП "ВАЗАКО": Вид-во "Молодь", 1997. — 998 с.
5. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент: теория и практика: 5-е изд. – М.: Перспектива, 2003. – 656 с.
6. Бланк И.А. Финансовый менеджмент. Учебный курс. - 2-е изд., перераб. и доп. - К.: Эльга, Ника-Центр, 2007. - 521с.
7. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.
8. Фінансовий словник-довідник/М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий та ін.; За ред. М. Я. Дем'яненка. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 555 с.
9. Філіна Г.І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 320 с.
10. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 320 с.
11. Фатхутдинов Р.А. Разработка управленческого решения. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-синтез», 1998. – 272 с.
12. Давидович І. Є. Контролінг. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.
13. Ван Хорн Д., Вахович Д. Основы финансового менеджмента. Пер. с англ. - 12-е изд. - М.: ООО "И.Д. Вильямс", 2008. - 1232 с.
14. Хелферт Э. Техника финансового анализа. 10-е изд. - Спб.: Питер, 2003. – 640с.
15. Сорокин М.Э. Мастерство финансовых решений. // Финансовый директор. - 2005. - №9(37). – С.24-27

16. Загорна Т.О. Економічна діагностика : навч. посібн. / Т.О. Загорна. – К. : Центр навч.літ-ри, 2007. – 400 с.
17. Мельник О.Г., Гром'як О.Б. Експрес-діагностика діяльності підприємств: сутність та призначення.// Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – вип. 22.2.
18. Шатунова Т.О. Дослідження сутності поняття економічна діагностика промислового підприємства // // Науковий вісник. — Чернівці, 2009. — Вип. 1 (33): Економічні науки. — С.190–195.
19. Шубін О.О., Сіменко І.В. Компаративний аналіз когнітивного наповнення термінів «економічна діагностика» та «економічний аналіз» // Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2010_4/Shubin.pdf.87
20. Гостяев Д. В. Экономическая диагностика и экономический анализ: сходства и различия // Режим доступу: <http://www.gosbook.ru/node/39968>
21. Приймак С.В. Діагностика фінансового стану підприємства в системі контролінгу : Автореф. дис. канд. екон. наук / 08.00.08. / С.В. Приймак. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 20 с.
22. Сметанюк О.А. Діагностика фінансового стану підприємства в системі антикризового управління: Автореф. дис.... канд. екон. наук / 08.06.01. / О.А. Сметанюк – Хмельницький :Хмельницьк. нац. ун-т, 2006. – 20 с.
23. Кость Я.О. Місце фінансової діагностики в системі фінансового менеджменту підприємства // Наука й економіка. – 2010. - №2. – С.55-63
24. Черниш С.С., Діагностика фінансового стану підприємства // Інноваційна економіка. – 2010. – № 3. – С. 111-113.
25. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування: [монографія] / -Луцьк: Надстир'я, 2007. – 260 с.
26. Мельник О.Г. Критерії економічної діагностики діяльності машинобудівних підприємств // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2
27. Шигун М.М. Економічне моделювання: проблеми класифікації та перспективи розвитку / Розвиток теорії та методології обліку і аналізу: Монографія // І.В.Жиглей, І.В. Замула, О.В. Олійник, М.М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 319 с.
28. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д.В. Ляпін, В.І. Дубровський, О.М. Піщуліна, О.П. Продан. – К.: Інститут власності і свободи, 2012. – 124 с.